

TAVSHED OG TALE I KRIG OG FRED

Om torturofre og vold mod kvinder

SOFIE DANNESKIOLD-SAMSØE

Det er en kendt sag, at vold mod kvinder nødtigt omtales offentligt. Vold mod kvinder betragtes som privat og hører derfor under privatlivets fred (se fx Marcus 1994; Sørensen m.fl. 2012a).¹ Men privatlivet er ikke altid fredeligt, og der er krig i nogle hjem i den forstand, at der er en konstant fare for vold. Der er tale om en form for terror eller krigstilstand, hvor kvinder og børn er bevidste om voldens mulighed og varer deres ord og handlinger for at undgå vold (Lundgren 1993; Marcus 1994; Card 2002). Det er også en kendt sag, at staters vold² i form af krig – enten mod andre lande eller egen befolkning – er genstand for offentlig interesse og diskussion og derfor har stor plads i politik og medier (se fx Desjarlais & Kleinman 1995). Staters vold omtales altså offentligt og er desuden genstand for kollektiv mobilisering,³ mens mænds vold mod kvinder omtales med stor varsomhed.

Det blev bekræftet i mit feltarbejde blandt irakiske flygtningefamilier i Danmark. Der tegnede sig et billede af, at vold i familien nødtigt omtales, mens statens vold omtales offentligt. Men finder det modsatte sted og i så fald under hvilke omstændigheder? Er det i visse tilfælde muligt at tale åbent om vold i familien, og er der former for statslig vold, der ikke omtales? Dette er spørgsmål, jeg søger svar på i denne artikel. Jeg diskuterer desuden, hvilke muligheder og begrænsninger henholdsvis tavshed og tale giver kvinder og mænd for at bryde med volden og udfordre udøverne af den.

Spørgsmålene besvares på baggrund af et års feltarbejde blandt irakiske flygtninge i Danmark i 2002-2003 og senere interviews i 2008-2010 med nogle af de irakiske kvinder, jeg havde mødt under feltarbejdet.⁴ Enkelte kvinder har jeg desuden været i sporadisk kontakt med fra 2002 til i dag.

Feltarbejde og materiale

Jeg indledte feltarbejdet i tilknytning til Rehabiliteringscenter for Torturofre (RCT) i København, hvorfra jeg fik kontakt til tidligere klienter, som blev mine første kontakter til irakiske flygtninge. Senere fik jeg gennem dem og irakiske foreninger kontakt til andre irakere. I udgangspunktet havde jeg en forventning om, at det ville blive svært at tale om vold og den lidelse, der er forbundet med vold, fordi vold er smertefuld (for offeret), og særligt voldsomme og smertefulde oplevelser af vold kan lagres som traumer i krop og sind (se fx Herman 1992; Elsass 1995). Jeg blev advaret af behandlere af traumatiserede flygtninge om, at tale om traumatiserende oplevelser kan føre til retraumatisering af voldsofferet. Traumatiske oplevelser udtrykkes bedst under kontrollerede samtaler i terapiens lukkede rum, forstod jeg. Jeg kunne derfor forvente, at det ville blive svært for de irakere, jeg mødte, at fortælle om traumatiske oplevelser uden for terapien.⁵ Den samme bekymring lå til grund for, at jeg alene fik tilladelse til at kontakte tidligere og ikke nuværende klienter. Tanken var, at mine spørgsmål om vold og lidelse ville intervenere med behandlingen.

Det viste sig imidlertid, at de mandlige irakere, jeg mødte, meget gerne ville fortælle om Baath-styrets overgreb på dem i form af tortur og tvungen krigsdeltagelse, og de ønskede med deres fortælling at udbrede kendskabet til styrets undertrykkelse. At jeg som forsker ville skrive om den vold, de var udsat for, og dermed udbrede kendskabet til den, var en stor motivation til at fortælle. De ønskede, at deres oplevelser af vold blev offentlige. Også i andre offentlige sammenhænge omtalte de regimets vold og deres personlige oplevelser og ofre, og det var samtaleemne ved møder og andre sociale sammenkomster i irakiske foreninger. Det var derfor almindelig kendt, hvad andre i de irakiske eksilmiljøer havde været ude for, og jeg blev flere gange henvist til især mænd,⁶ jeg burde møde og tale med, fordi de havde særlig grumme eller „eksemplariske“ erfaringer.⁷

Samtidig blev den vold, der fandt sted inden for familiens private sfære, sjældent omtalt og som regel kun i lukkede rum. Til trods for, at nogle kvinder og børn gav udtryk for, at de ikke trivedes, havde smerter og problemer, var det ikke tydeligt, hvad der var årsag til deres lidelse. Mens en stor del af de mænd, jeg mødte gennem feltarbejdet, modtog specialiseret behandling som torturofre eller traumatiserede flygtninge,⁸ gik mange kvinder ofte til familiens praktiserende læge med varierende og ofte diffuse dårligdomme. Mens den specialiserede behandling lægger vægt på en holistisk tilgang, hvor forskellige fagfolk tegner et samlet sygdomsbillede og på den baggrund lægger en plan for behandlingen, oplevede jeg ingen kvinder få en samlet udredning. Jeg fulgte ofte kvinderne til læge og talte med flere af kvindernes praktiserende læger, som udtrykte afmagt over for deres ønske om og forsøg på at behandle kvinderne. De havde en fornemmelse

af, at de hyppige lægebesøg ikke (alene) var udtryk for de dårligdomme, de fik behandling for. Hvad der pinte kvinderne, forblev usagt.

Jeg kan i sagen natur ikke vide, hvad kvinderne ikke sagde, og hvad der egentlig piner dem. Men det dæmrede for mig under det år, feltarbejdet foregik, og det gik for alvor op for mig under opfølgende interviews med kvinderne i familierne, at en del af dem blev udsat for vold af deres mænd eller eksmænd. Det tog sin tid at få kendskab til dette, fordi tavsheden om vold mod kvinder blev overdøvet af talen om statens vold (mod mænd). Da jeg først blev opmærksom på denne vold og spurgte kvinderne direkte, begyndte de at fortælle om den.

Denne artikel er baseret på fire kvinders og deres tidligere eller nuværende mænds erfaringer med vold. De fire kvinder Rabab, Nahla, Amina og Karima⁹ er alle kommet til Danmark fra Irak som voksne eller næsten voksne. Rabab gennem ægtefællesammenføring med sin mand, som hun var blevet gift med, mens de begge boede i Irak, Karima som flygtning, Nahla sammen med sin mor, der var flygtning, og Amina gennem ægtefællesammenføring med sin mand, der var bosat i Danmark, da de mødte hinanden og blev gift. Nahla og Rabab er begge gift, mens Karima og Amina netop var blevet skilt, da jeg mødte dem første gang. Alle er altså eller har været gift, og alle er ofre for deres mænds vold.

For de fire kvinder gælder desuden, at deres mænd Wahid, Azad, Osama og Nabil alle er ofre for Baath-styrets vold. Disse kvinder er valgt, fordi der både er tale om statens vold mod deres mænd og vold i hjemmet mod kvinder (og i nogle tilfælde også børn). De er også valgt, fordi jeg har haft løbende og indgående kontakt til alle fire. Jeg har desuden haft meget kontakt til kvindernes eks- eller ægtemænd, børn og andre familiemedlemmer. Undtaget er Aminas eksmand Osama, som jeg ikke har mødt. Der er altså tale om etnografisk materiale baseret på indsigt i kvindernes slægtskabsrelationer, der omfatter både observationer af social praksis i familier og andre lokale fællesskaber, samt kvindernes refleksioner over samme gennem interviews. Materialet omfatter både udøver af, offer for og nærmeste vidner til vold, og som sådan er der tale om et usædvanligt materiale.

Den store fortælling om statens vold

Som nævnt fortalte de irakiske flygtninge, jeg mødte under feltarbejdet, gerne om deres oplevelser med Baath-styrets overgreb og vold. De fortalte beredvilligt, når jeg kom med min blok, båndoptager og til tider min arabisktalende forskningsassistent og bad dem fortælle. Mange diskuterede den politiske udvikling og gav udtryk for deres lidelser inden for irakiske fællesskaber, og nogle forsøgte også at gøre den danske offentlighed bekendt med årsagen til deres flugt og de politiske

forhold, der havde ført til flugten. Med den megen politiske og historiske kontekst blev fortællingerne i reglen meget lange, og de måtte ofte fortælles over flere dage suppleret med fremvisning af videoer, dokumenter og skader på kroppen.

Kendetegnende for fortællingerne var, at de personlige oplevelser med vold blev fortalt gennem „den store fortælling om statens vold og undertrykkelse“. Det vil sige, at den enkeltes oplevelser altid blev fortalt i sammenhæng med fortællingen om Baath-styrets undertrykkelse og ofte også med, hvordan denne undertrykkelse var en del af et storpolitisk spil. Den enkeltes modstand mod styret blev dermed del af en retfærdig kamp mod en illegitim overmagt. De berettede om, at danske myndigheder ignorerede bekymrede henvendelser om tilstedeværelsen af spioner i Danmark, og danskere i almindelighed havde ringe forståelse for, at volden (og modstanden) er et resultat af politik og magt (Danneskiold-Samsøe 2006:130-3).

I forlængelse heraf indgår fortællinger om vold og overgreb i de politiske diskussioner, der finder sted til møder i forskellige irakiske partier og foreninger, og som er almindelige i socialt samvær. Oplevelserne af vold og undertrykkelse formidles også gennem andre udtryk end fortælling, især poesi, som er en meget værdsat og elsket udtryksform. Her er det ikke viden om overgreb, der (først og fremmest) formidles, men menneskelige erfaringer og følelser knyttet til overgrebene. Mange af mine irakiske informanter skriver digte om deres lidelser og fremfører dem til møder, fester og andre sociale arrangementer. Ideen er at skabe følelsesmæssig resonans og i sidste ende et fællesskab af lidelsesfæller (op.cit. 94-115).

De individuelle oplevelser af vold fortælles således gennem den kollektive fortælling om undertrykkelse. Denne kollektive fortælling suppleres med patos gennem digte og gennem beviser i form af videoer, dokumenter og skader på kroppen. Det er vigtigt for fortællerne at formidle kendskab til og oplevelser af vold til andre, at der er et publikum. I tråd med dette udtrykte de skepsis over for at fortælle om vold i terapiens lukkede rum. De var glade for terapeutens opmærksomhed, men havde svært ved at se, hvordan det kunne hjælpe dem på nogen måde.¹⁰

Nahlas mand Azad var en af de tidligere klienter ved RCT, der havde deltaget i behandling der. Han var ophørt med behandlingen uden at gennemføre behandlingsforløbet, fordi han ofte udeblev fra aftaler. Nahla tilskriver Azads udeblivelser hans traumatisering, som går ud over hukommelsen, da han glemmer aftaler om behandling og derfor ikke møder op til aftalt tid. Azad giver selv udtryk for, at han ikke tror på nogen effekt af behandlingen for klienterne. Den eneste effekt er økonomisk, idet behandlerne får gode lønninger, og klienterne kan opnå pension som følge af dokumentation for traumatisering. Azad har ikke selv fået tilkendt pension; han fraskrev sig muligheden, da han ikke fuldførte sit behandlingsforløb.

Han viser dog ingen fortrydelse og foragter dem, der måtte lade sig behandle for økonomisk vinding. Han kæmper for en større sag, hvis værdi reduceres ved (relativt) begrænset økonomisk kompensation (for uddybende beskrivelse og diskussion af denne moralske økonomi, se Danneskiold-Samsøe 2006, 2007).

Ifølge Azad er behandlerne ikke dedikerede til at hjælpe torturofre, det vil sige, at de ikke forstår, at der er tale om en politisk kamp, som man må engagere sig i, hvis man skal gøre en egentlig forskel. Selv er Azad meget politisk engageret, og han benytter enhver lejlighed til at tale politik, der angår irakisk Kurdistan. Fjernsynet, der altid viser nyhedsudsendelser fra Mellemøsten, når jeg er på besøg, giver anledning til mange betragtninger over kurdisk og irakisk politik. Han går også til politiske møder, som han gerne inviterer mig med til. Her har jeg ikke oplevet ham komme for sent. Han vil gerne hjælpe og give oprejsning til andre, der som ham selv er ofre for Baath-regimets vold. Hans drøm er derfor at oprette et center for torturofre i Kurdistan.

Som ung kæmpede Azad i den kurdiske oprørsbevægelse som „peshmerga“, der er betegnelsen for soldater i den kurdiske oprørsbevægelse. Han forklarer betydningen af ordet peshmerga som dem, der kæmper til døden. Som peshmerga blev Azad angivet af kurdiske kollaboratorer og fængslet i knap tre år, hvor han blev udsat for tortur. Da han blev løsladt fra fængslet, blev han først modtaget som helt i sin familie og byen, han kom fra, fordi han havde kæmpet og lidt for den kurdiske sag. Da fejringen var overstået, stod han imidlertid tilbage som en mand uden fremtid. Mens han havde brugt sin ungdom som partisan i Kurdistans bjerge, havde hans brødre taget uddannelser, var blevet gift og var nu godt i vej. Han havde ofret sig, men fik ikke tilstrækkelig anerkendelse og kompensation for sit offer. Han sammenligner sig selv med filmhelten Rambo, der har kæmpet for sit land med livet som indsats. Da Rambo vender hjem efter krigen, får gentagne ydmygelser ham til at vende sin vrede mod det land, som han før kæmpede for, og han går i krig mod egne myndigheder.

Selvom Azad er langt fra Kurdistan, og krigen er slut for længe siden, går han stadig i kakifarvet soldateruniform den dag, jeg besøger ham og Nahla for at forære dem et eksemplar af den afhandling, der blev resultat af feltarbejdet. Den er på engelsk, som han ikke læser, men han er meget interesseret i at høre, hvad jeg skriver om ham. Jeg fortæller ham i den forbindelse, at han i lighed med de fleste andre, der er nævnt i afhandlingen, har fået et pseudonym. Det er han ikke glad for at høre, for han vil gerne stå frem med sit eget navn. Den vold, han har været udsat for, og den heltestatus, det giver ham, vil han gerne vise offentligt. Da han hører, at hans pseudonym er et navn, der gives til både piger og drenge, bliver han yderligere skuffet. Hans navn Azad betyder meget for ham, fortæller han, for det betyder „fri“, og det er dermed tæt knyttet til frihedskampen. Sin egen

søn har han valgt at give navnet Azadi, som betyder „frihed“. Azad viderefører en stolt tradition for væbnet modstand, som er afbilledet på væggen i stuen: Tre fotografier hænger i en trappeformation med Azad i partisandragt nederst, hans far ligeledes i partisandragt og den kurdiske nationalistleder Mustafa Barzani øverst. Azad vil altså meget gerne stå frem – også med navn – med sin fortælling om statens undertrykkelse og vold og sin (voldelige) modstand, herunder de overgreb han selv har været udsat for.

Tavsheder om statens vold

Azad fortæller som mange andre irakere gerne om statens vold og om sine ofre i modstandskampen.¹¹ Der er tale om heltedige gerninger, hvor egne interesser viger for fællesskabets bedste. Azads navn og genealogi, som den fremstår på stuevæggen, tyder på, at modstandskampen er knyttet til det at være en (rigtig) mand.¹² Spørgsmålet er, om oplevelser med vold, der ikke kan betegnes som heltedige og mandige, på samme måde kan omtales åbenlyst. Aminas oplevelser med sin mand Osama tyder på, at der er visse erfaringer med statens vold, der ikke bringes frem.

Amina kom til Danmark som ægteskabsmigrant og havde kun mødt Osama ganske kortvarigt før ægteskabets indgåelse. Hun kendte derfor ganske lidt til ham og fik først på bryllupsnatten kendskab til den tortur, han havde været udsat for: „Da jeg så hans krop, kunne jeg ikke holde det ud. Selv hans tænder var kunstige. Jeg havde set noget helt andet [før jeg blev gift]. Jeg kunne ikke rigtig spørge ham med det samme, for jeg var genert, men efter et stykke tid spurgte jeg ham, og han sagde, det var tortur. Jeg spurgte, hvorfor han ikke havde fortalt noget, men han svarede ‘Hvad er det, jeg fejler? Kan du ikke lide mig?’“ Amina fortæller, at hun fik medlidenhed med ham. „Men det brugte han selvfølgelig, så jeg skulle acceptere det hele“. „Det hele“ er mandens forventninger om, at Amina tager sig af husarbejdet, at hun ingen penge får til sig selv (og derfor ikke kan sende penge til sin familie i Irak), til trods for at hun har egen indtægt i form af kontanthjælp, at han slår hende og truer hende med yderligere vold og med hjemsendelse.

Amina møder ved et tilfælde sin mands ekskone, som har forladt ham efter at have udholdt hans vold gennem 25 år. De ses efterfølgende, selvom Osama advarer, at hvis Amina taler med ekskonen, vil det føre til, at Amina også vil skilles. Det er ikke helt forkert, for Amina finder ud af, at der er hjælp at hente i form af kvindekrisecentre, og hun søger tilflugt på et sådant. Hun taler med ekskonen om Osamas vold, og ekskonen fortæller hende, at volden har stået på gennem hele ægteskabet, men at han blev lidt roligere i tiden efter, at han blev

fængslet og udsat for tortur. Før da var han meget voldelig, og som aktiv i en kurdisk modstandsgruppe har han slået ihjel.

Osama holdt altså torturen og de skader, den havde påført ham, skjult for Amina, i hvert fald indtil ægteskabets indgåelse, og han holdt også skjult, at han ikke arbejdede, men modtog invalidepension.

En del af de kvinder, jeg har mødt, der er kommet til Danmark som ægteskabsmigranter, fortæller, at de føler sig bondefanget. Manden har ikke på forhånd fortalt om lidelser og handicap og har formået at holde det skjult. Det er muligt, at det giver anerkendelse at have taget del i modstandskampen, men det er tilsyneladende ikke en værdi på ægteskabsmarkedet, hvor man blandt andet vurderes på forsørger-evne. Amina fortæller da også, at hun havde kendt til torturen og de skader, den havde medført, havde hun ikke giftet sig med Osama.¹³ Efterfølgende bruger han hendes medlidenhed til at få hende til at acceptere forholdene, inklusive hans vold mod hende. Alligevel er han tilbageholdende med at fortælle Amina om torturen, og hun mener ikke, han har fortalt alt. Hun ved, at han op til fængslingen drev et dobbeltspil med sin modstandsgruppe og det irakiske styre. Han var med andre ord ikke udpræget heltedmodig og formentlig ikke tro mod modstandskampen.

Ingen fortæller om eget forræderi eller stikkeri, mens jeg har hørt om mistanker og rygter om andres forræderi. Formentlig har nogle følt sig fristet, presset eller truet til at samarbejde med styret, men ingen fortæller, at de selv har stået i den situation. Ligeledes fortæller ingen om, at de selv er blevet ydmyget og seksuelt misbrugt, selvom nogle fortæller, at andre er blevet ydmyget. Det er desuden kendt fra dokumentation af torturmetoder, at seksuelle ydmygelser og overgreb er almindelig anvendt (Agger 1989; Van der Veer 1995:264-5). Det tyder på, at der er dele af statens vold, som er sværere at omtale end andre. Intime detaljer udelades af fortællingerne.

Det er i sigens natur svært at sige noget håndfast om det, der ikke bliver sagt, men moralsk anløbne handlinger og seksuel ydmygelse ser ud til at være omgærdet med tavshed. Ved seksuelle ydmygelser og krænkelser kommer man tæt på det private og kønnede (Agger 1992). At gøre krigen og overgrebene private ved at involvere familien, intimidere mændenes koner og døtre og gøre mænd til kvinder (gennem voldtægt) er muligvis en strategi fra udøvernes side. At torturen finder sted i hemmelige fængsler og underjordiske fangekældre, var almindeligt kendt under Baath-styret, og da det faldt, havde irakere i Danmark forhåbninger om, at skjulte fængsler og massegrave blev fundet og bragt frem i lyset (Danneskiold-Samsøe 2006:71-72). At fjerne modstandere fra jordens overflade er selvfølgelig en meget konkret og brutal måde at gøre dem tavse på. At udsætte dem for intimiderende ydmygelser er en anden måde, hvorpå ofrene gøres tavse, også selvom de skulle forlade fængslerne i live.

Tavshed om vold i familien

Den omtale, Baath-styrets vold får i de irakiske familier og fællesskaber, står i kontrast til den tavshed, der omgærder vold mod kvinder i familien. Alligevel er der måske fællestræk ved den tavshed, der omgærder vold mod kvinder, og den del af statens vold, der omgærdes med tavshed. Det er nemlig tavsheder, der er relateret til det kvindelige og private.

Karima fortæller om den tavshed, der omgiver hendes eksmands Nabils vold mod hende, og hvad der gør tavsheden svær at bryde både som gift og fraskilt kvinde.

Karima og Nabil giftede sig med hinanden, da de begge havde nået en moden alder, og begge havde tidligere forhold bag sig. Karima boede og studerede i sine yngre år i Rusland, hvor hun førte et studenterliv med fester og kærester. Hun kom efterfølgende til Danmark, hvor flere af hendes søskende boede. Hun havde da nået en alder, hvor hun gerne ville have børn, og hendes brødre anbefalede hende at gifte sig med Nabil, der var flygtet til Danmark. Nabil var ven med brødrene, og de havde kun godt at sige om ham, som de betegnede som en rolig og stille mand. Nabil på sin side ønskede en kone, der kunne forsøge tilværelsen for ham i form af kærlig omsorg.

Det var Karima indstillet på. Hvad hun ikke vidste var, at Nabil levede et liv centreret om fjernsynets nyhedsudsendelser fra Irak og politiske diskussioner med venner, som foregik på alle tider af døgnet. Da de fik en datter sammen, fortsatte han denne livsførelse og tog ikke del i omsorgen for datteren. Til gengæld forventede han, at Karima fortsat tog sig af alt husarbejde og bespiste hans venner, som hun plejede. Dristede hun sig til afvisning af hans krav eller blot til forsigtig kritik, blev han vred og kastede med ting – også mod hende og datteren.

Det, hendes brødre havde fortalt om Nabil på forhånd, var altså ikke dét, hun oplevede i sit ægteskab med ham. Alligevel indviede hun ikke sine brødre i Nabils anden side¹⁴ og den vold, han øvede mod hende. Hun fortæller, at hun syntes, det ville være illoyalt over for Nabil, og hun var ikke sikker på, at nogen ville støtte hende.

Karima havde levet godt som enlig kvinde i mange år og gjorde trods overvejelser om loyalitet over for Nabil hurtigt op med sig selv, at hun ikke ville finde sig i ægteskab under disse vilkår. Nabil nægtede at lade sig skille, og kun gennem snilde og planlægning lykkedes det Karima at opnå separation. Hun havde rekvireret separationspapirer og havde dem klar til en af de situationer, hvor Nabil hidsede sig op. De kom med jævne mellemrum og kulminerede som regel med fysisk vold mod Karima. I sin ophidselse bekræftede han, at han ikke længere ønskede at leve sammen med hende. Straks hev hun separationspapirerne frem, og han måtte underskrive for ikke at tabe ansigt.

Karimas brødre og svigerinder ønskede ikke kontakt til hende, efter at hun havde forladt Nabil. Det er almindelig kendt, at Nabil har smerter fra den tortur, han var udsat for under fængslinger i Irak, og fra skader, han fik pådraget under fire års ophold som interneret i en saudiarabisk flygtningelejr. At Karima ikke blev hos ham og ydede den forståelse og omsorg, han havde brug for, opfattede hendes brødre som et stort svigt. Når Karima ikke taler (åbent) om Nabils vold mod hende (hverken før eller efter skilsmissen), fordi hun synes, det vil være illoyalt over for ham, kan man spørge, om det ikke i første omgang er Nabil, der er illoyal over for Karima, når han overlader alle huslige pligter til hende og straffer hende med fysisk vold, når hun kritiserer ham for det. Det er tilsyneladende ikke sådan, hendes brødre ræsonnerer.

Efter skilsmissen giftede Nabil sig igen. Nabil fortalte Karima om sin nye kone. Hun har også været gift før, og hun forlod sin mand, efter at han havde udsat hende for grov vold, blandt andet havde han forsøgt at brænde hende.¹⁵ Da Nabil fortalte dette, så Karima på ham med et sigende blik, men han forstod ikke, hvad Karima tavst forsøgte at kommunikere. Så konfronterede Karima ham med, at han selv havde gjort det samme, det vil sige øvet vold mod hende. Han nægtede pure, at han havde gjort noget lignende mod Karima. Det er en kendt sag, at voldudøveren ikke oplever sine handlinger som vold, men som nødvendig disciplinering (Riches 1986). Her var der tale om, at Nabil nægtede at genkalde sig situationerne, hvor volden havde fundet sted. Andre mænds vold kan omtales og også fordømmes, men egne voldshandlinger kan man ikke tale om.

Det er nok svært for en mand som Nabil at tale om egen vold, da han i lighed med mange andre mænd, jeg mødte under feltarbejdet, priser kvinden (i generaliseret form) som et ophøjet væsen, der skal beskyttes og værnes om. Konkret sammenligner han kvinden med en ædelsten, det vil sige en smuk og dyrebar skat, som andre kan beundre og misunde, og som man derfor må sikre. Han går ind for lige rettigheder mellem kvinder og mænd og taler med nostalgi om 1970'ernes Irak, hvor kvinder og mænd angiveligt var frie og lige. Muligvis til ære for mig som kvinde oplevede jeg ofte, at mandlige informanter (og ofte også voldsudøvere) havde behov for at fortælle om deres store respekt for og beundring af kvinder. Disse feministiske og humanistiske idealer skjuler til tider en voldelig praksis.¹⁶

Selv kan Karima ikke forestille sig at blive gift igen. Hun er vant til at leve som enlig kvinde, for det har hun gjort før, og hun synes ikke, hun har behov for en mand i hverdagen. Hun er veluddannet og taler flydende dansk og har derfor gode muligheder for at klare sig alene i det danske samfund. Også hensynet til datteren afholder hende fra at gifte sig igen, for hun tvivler på, at en ny mand vil synes om, at hun har en datter med en tidligere mand, og at datteren bor hos hende.

Hun frygter, at en ny mand vil misrøgte og måske endda mishandle datteren. Men der er også problemer knyttet til at leve alene som kvinde, for som sådan regnes hun for at være seksuelt tilgængelig.

Karima formår at blive skilt trods modstand og stigmatisering og trods tavshed om den vold, hun er offer for. Tavsheden om volden forhindrer hende altså ikke i at bryde med den, men hun må leve med familiens og omgangskredsens fordømmelse, mens Nabil går fri. Tavsheden tjener altså voldsudøveren, også efter en skilsmisse (Kelly m.fl. 1996; McKie 2005; Sørensen m.fl. 2012a, 2012b).

Rabab er en anden kvinde, som holder sin mands vold skjult selv for sin nærmeste familie. Hun forklarer imidlertid ikke sin tavshed med loyalitet, men med frygt for konsekvenserne. Hun er gift på 20. år med sin fætter Wahid, der har øvet vold mod hende, siden de blev gift. Til trods for deres nære slægtskab kendte hun ikke Wahid, før de blev gift, og heller ikke sin svigermor og svigerfar, som hun boede sammen med de første år af ægteskabet. Det viste sig, at Wahid som den ældste søn blev forgudet af sin mor, der gemte slik og andre lækkerier til ham alene og opfordrede ham til at sætte sig i respekt fra dag ét over for sin nye kone. Denne opfordring til fysisk afretning fulgte han.

Wahid blev siden pågrebet af det hemmelige politi og tortureret i fængslet. Det lykkedes ham at flygte ud af landet, og Rabab fulgte efter med deres søn. Familien blev samlet igen i Danmark, hvor Wahid skabte sin egen forretning til trods for en ødelagt ryg og smerter fra tortur. Han fik behandling for disse skader, men vurderede, at arbejde var det, der bedst fik ham på andre tanker og dermed hjalp ham. Mens Wahid kæmpede for at holde sin forretning kørende, tog Rabab sig af hjemmet og de børn, der kom flere af. Rabab var altid glad for at se mig, når jeg kom på besøg, så selvom jeg ikke så meget til Wahid, kom jeg ofte i deres lille lejlighed. Rabab fortalte om sine daglige genvordigheder, men det var først efter lang tid, at hun fortalte mig om den vold, hun blev udsat for, og først da jeg spurgte hende direkte. „Jeg troede aldrig, du ville spørge,“ sagde hun.

Da volden først var nævnt, var det som at lukke op for en pose, og Rabab, min assistent¹⁷ og jeg mødtes fem gange herefter for at tale om volden. Rabab var selv meget ivrig for at mødes, selvom vores møder rummede en fare for, at Wahid skulle opdage, hvad vores samtaler handlede om. Vi mødtes under dække af at tale om „kvinders stilling“, hvilket for Wahid var et legitimt emne for kvinder at mødes om. Som en civiliseret og moderne mand kunne han kun støtte det. Rabab udfyldte dette emne med at fortælle om Wahids vold, dels for tale med nogen om den vold, hun ikke kunne tale med andre om, og dels for at tale med min assistent og mig om, hvilken hjælp der var at få. Hun havde ingen mulighed for hjælp inden for familien. Hendes mor og søstre i Irak ville hun ikke fortælle om volden, for de havde alligevel ingen mulighed for at hjælpe på afstand, og hendes mor var syg, og Rabab ville gerne beskytte hende for flere bekymringer.

Rabab havde heller ingen mulighed for at flytte hjem til sin mor, for hun boede hos sin svigersøn og datter, som også husede en anden af Rababs søstre. Denne søster havde forladt et ulykkeligt ægteskab og boede nu med sin mor og søster på sin svogers nåde.

Rababs svigerfamilie var heller ikke til megen hjælp, selvom mange af Wahids brødre boede i Danmark. Den ene af brødrene var fraskilt og mistede sin opholdstilladelse på grund af en dom for kriminalitet. Det var dog ikke denne kriminelle bror, der blev ugleset i familien, men derimod hans ekskone, som havde søgt tilflugt på et krisecenter og nu boede alene med deres fælles børn. Denne ekskone var skræmmebillede for andre kvinder i familien, og Rabab var ræd for at lide samme skæbne.

Selvom vi kredsede om mulige veje ud af volden og ægteskabet, var Rabab ikke klar til at bryde med familien og stå over for den stigmatisering, en skilsmisse ville betyde. Tale om Wahids vold mod Rabab forblev derfor begrænset til vores lukkede kreds. Rabab så ingen løsning i skilsmisse og et liv uden mand. Kommunen havde tidligere bevilget hende psykologtimer på grund af angst og depression. Hun var glad for samtalerne med psykologen og ville gerne fortsætte forløbet, men fortalte ikke psykologen om Wahids vold. Hun oplevede, at samtalerne med psykologen kunne lindre, men hun havde ingen forventninger til, at samtalerne ville føre til grundlæggende forandringer i familien. Det, der kunne skabe forandringer til det bedre, var, at børnene blev ældre, og hun så en mulighed for at flytte sammen med sin ældste søn, når han fik egen bolig. Da jeg sidst mødte Rabab, stod den ældste søn over for at blive gift og Rabab derfor over for at blive svigermor. Hun havde store forhåbninger til at indtage denne nye rolle.

Hvornår italesættes vold i familien?

Det var ikke muligt for mig over for mændene at omtale deres vold mod koner eller ekskoner, da jeg ellers ville udsætte kvinderne for fare. En undtagelse er Azad. Da jeg mødte Nahla første gang, havde hun netop været på skadestuen, fordi Azad havde slået hende med et askebæger i hovedet, så hun måtte sys. Det kunne man ikke undgå at se, og Nahla forklarede årsagen. Azad valgte slet ikke at kommentere forklaringen og talte ikke om den vold, han udsatte Nahla for. Inden dette første møde med Nahla havde jeg mødt Azad tre gange uden for hjemmet. Først da jeg pressede på for at mødes i hans hjem, indvilligede han. Han var formentlig bevidst om, hvad jeg muligvis ville erfare, hvis jeg mødte Nahla. Da volden ikke længere kunne skjules, valgte han at ignorere den.

Mændenes opfattelser af deres vold har jeg derfor ingen adgang til. Hvis jeg omtaler deres vold, vil jeg afsløre, at jeg kender til den, fordi deres koner eller

ekskoner har fortalt om den. At omtale volden over for en udefrakommende som mig vil blive opfattet som en udstilling af forhold, der bør holdes privat. Karakteren af fænomenet, jeg undersøger, sætter altså nogle metodiske begrænsninger, men disse begrænsningerne siger samtidig noget om volden og den tavshed, der omgiver den. Det var begrænset, hvornår, hvor og om hvad jeg kunne tale med kvinderne, og de måtte foretage forskellige krumspring for at sikre sig, at ingen – og navnlig ikke deres mand – lyttede med. At det overhovedet var muligt for mig at møde kvinderne og tale med dem skyldes, at jeg som regel havde mødt deres eks- eller ægtemænd og interviewet dem om den politisk motiverede vold, de havde været udsat for. Gennem disse interviews opstod en tillid, der gjorde, at jeg legitimt kunne besøge deres (eks)koner.

Nahla voksede op i Bagdad med sin mor, fem søstre og to brødre. Hendes far døde, da hun var barn. Hendes mor giftede sig aldrig igen, ifølge Nahla af frygt for, at en stedfar ikke ville behandle Nahla og hendes søskende godt. Det er almindelige vilkår for enker og fraskilte kvinder og især dem med børn: De står i lav kurs på ægteskabsmarkedet, og kvinderne frygter (ofte med god grund), at en ny mand ikke ønsker at bo med og tage sig af stedbørn. Nahlas mor klarede sig som enke, ved at den ældste søn overtog farens forretning. Da sønnen blev taget til fange og henrettet af Baath-styret, flygtede moren med Nahla og de øvrige børn til Danmark, hvor de fik asyl.

Det var morens plan, at døtrene skulle uddanne sig og få gode og prestigefyldte job. Ægteskab anså hun som svært foreneligt med denne ambition. Selv blev hun giftet bort som ganske ung, og hun ønskede ikke denne skæbne for sine døtre. Samtidig blev Nahla og hendes søstre opdraget efter strenge moralske forskrifter, og moren brugte psykisk og fysisk vold til at afrette dem.

Nahla lærte dansk og studerede til farmaceut, da hun under en rejse med sin mor til den kurdiske del af Irak mødte Azad. Til Nahlas store forundring støttede moren nu hendes ønske om at blive gift. Ægteskabet blev indgået under samme ferie, og efter et år blev Azad ægteskabssammenført og kom til Danmark. På det tidspunkt var Nahla blevet 32 år – en temmelig høj alder at indgå ægteskab for en irakisk kvinde og måske årsag til morens støtte til ægteskab. Trods morens pludselige opbakning mødte Nahla ingen støtte fra sine søskende, som ikke brød sig om Azad. Uden uddannelse og erhverv levede han ikke op til familiens ambitioner.

Nahla forsvarede Azad over for sin familie og lovede ham troskab og støtte, så længe han også var tro mod hende. At blive skilt var for hende kun en mulighed på grund af utroskab. Alternativet til ægteskab ville være at flytte hjem til sin mor igen, hvilket Nahla for alt i verden ville undgå. Ægteskabet er ellers blevet sat på prøve flere gange gennem årene. Allerede en måned efter, at Azad var kommet

til Danmark, slog han Nahla under et vredesudbrud. Det har siden gentaget sig jævnligt. Ofte tager han redskaber til hjælp, som efterlader skader på kroppen.

Nahla har flere forskellige og modsatrettede forklaringer på, hvorfor Azad øver vold mod hende. Hun fortæller, at det er gået op for hende, når hun har besøgt Azads familie i Irak, at han er opdraget til vold. Nahla forklarer (og undskylder) også volden med, at Azad er syg, men Azad selv bryder sig ikke om at blive udpeget som syg. Nogle gange generaliserer han påstanden og hævder, at han er syg, som alle irakere er syge, fordi Irak var ét stort fængsel, og andre gange afviser han at være syg. Anklagen om at være syg anfægter formentlig hans egen fortælling om kamp og modstand. Spørgsmålet om, hvorvidt Azad er syg, og om hans sygdom er årsag til, at han øver vold mod hende, er således til diskussion.

Nahla er en af få kvinder, jeg har mødt gennem feltarbejdet og efterfølgende interviews, der forklarer mandens vold med statens vold. For Amina og Rabab er sygdom eller traumatisering ingen logisk forklaring på volden, da deres (eks)mænd har øvet vold gennem lang tid og også før, de blev fængslet og tortureret. De er heller ikke skolet til en terapeutisk forklaringsmodel sådan som Nahla, der fortæller, at hun har lært at forstå, at det ikke er med vilje, at Azad slår. Karima kender til den terapeutiske forklaringsmodel, men problematiserer automatikken i den ved at sige til sin Nabil, at hun ved, han har ondt, og at han får afløb ved at slå på hende, men også at han ikke har ondt hele tiden. Hun beder ham om at sige til, så hun kan undgå hans vold, men det hensyn viser han ikke.

Kvinderne fortæller om egen og andres forventning om, at de udholder volden for at kunne udføre deres forpligtelse til at yde omsorg for deres mand. De har pligt til at yde omsorg og vise forståelse og udholdenhed, når han er svær at leve sammen med og udøver vold. Således beretter Nahla om, at hun rådgiver andre kvinder med voldelige mænd til at blive i ægteskabet og holde ud, for udholdenhed og overbærenhed er et adelsmærke for den gode hustru (se Lotte Buch Segal i dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* og Farwha Nielsen (2009) for en beskrivelse af idealet om udholdenhed). Selvom hun har overvejet skilsmisse, afviser hun derfor tanken. Nahlas tale om Azads vold opfattes således ikke som kritik, men som bekræftelse af Azads offer. Samtidig forhøjes Nahlas værdi som god hustru.

Vold i familien forklares med statens vold

Det er en almindelig antagelse blandt behandlere og i visse dele af forskningen, at det at være offer for vold kan forklare, at man bliver udøver af vold.¹⁸ Det er en forklaring, der har rod i den psykologiske og medicinske videnskab, men det er efterhånden blevet en folkemodel. Der er tale om en psykologisk mekanisme, hvor

man lærer at bruge vold som løsning på frustration, smerte og konflikt. Eksempelvis indledes et afsnit om vold i hjemmet i en artikel i *British Medical Journal* om behovet for behandling blandt asylansøgere og flygtninge med: „Følgevirkningerne af ekstern vold kan udspille sig inden for familien“ (Burnett & Peel 2001:546). Empirisk funderede beskrivelser af denne formodede sammenhæng mellem traumer fra statens vold og vold i familien er dog sparsomme. Mens forskning viser, at mulige følger af traumatisering kan være øget irritabilitet og pludselige vredesudbrud hos offeret (se diagnostiske kriterier for PTSD (Young 1997:177)), er det svært at finde belæg for, at disse ubehagelige følger nødvendigvis fører til vold. Til tider anvendes en sådan formodet sammenhæng som forklaring på vold også i antropologiske studier.¹⁹ I sin historiske analyse af irakiske kvinders vilkår og erfaringer skriver antropologen Nadjie Al-Ali eksempelvis om den formodede stigning i mænds vold mod kvinder i tiden efter Golfkrigen, der var præget af økonomisk krise og arbejdsløshed. Hun forklarer volden med mænds frustrationer i den svære tid (kvinderne er åbenbart mindre frustrerede, for de tyr tilsyneladende ikke til vold): „Udbredt fortvivelse og frustration og oplevelsen af skam over ikke at kunne forsørge familien fremkalder ikke alene nedtrykthed, men også vrede. Kvinder har ofte været dem, mænds frustrationer går ud over“ (Al-Ali 2007:198; min oversættelse).

Antropologien antager, at sociale fænomener må forstås i deres sociale kontekst, og forklaringer på, hvorfor nogle mennesker anvender vold, må søges i den sociale kontekst, der gør volden mulig. De forklaringer, mennesker har, må i sig selv forstås i relation til den sociale kontekst, de giver mening inden for. I dette perspektiv er forklaringsmodeller en del af den sociale kontekst og anvendes til fx at italesætte og retfærdiggøre vold og til at fremkomme med løsningsmodeller (Jöhncke m.fl. 2004), men også til at bortforklare og fortie oplevelser af magt og dominans.

Forskningen, kvindebevægelsen og behandlingssteder leverer forklaringsmodeller. Der kan være misforhold eller endda modsætning mellem forklaringsmodeller, der tages i anvendelse, og kvindernes erfaringer med vold. Her kan kvinders erfaringer forties og voldsudøveren undskyldes, fx ved at han fremstilles som offer frem for udøver. Kvinder kan også anvende forskellige forklaringsmodeller strategisk for at opnå forskellige fordele som fx medlidenhed, hjælp og en mulighed for overhovedet at tale om volden. Det kan være en modstandsform, som i sidste ende måske er med til at afværge volden, men samtidig gør, at kvinder ikke radikalt gør op med volden (se Abraham 2000).

Nahla er et eksempel på en kvinde, der anvender den terapeutiske forklaringsmodel. Den bringer hende imidlertid ingen løsning, idet Azad ikke vil og heller ikke har mulighed for at genoptage behandling. Traumebehandling ville være

den oplagte løsningsmodel, hvis Azads vold mod Nahla har rod i Azads traumer. I stedet forsøger hun sig med andre løsninger. Hun har sørget for at få råderet over familiens økonomi, hvilket hun har fået bedre mulighed for, efter at hun har fået arbejde. Hendes fravær i hjemmet som følge af arbejdet er desuden en måde, hvorpå hun kan undgå samvær med Azad. Hun har tilrettelagt døgnnet, så hun ser mindst muligt til ham: Om formiddagen sover Azad, mens Nahla ordner hus og forbereder aftensmad. Når Azad vågner hen på eftermiddagen, er Nahla på arbejde. Når hun kommer hjem, spiser de sammen den forberedte aftensmad, og hun går tidligt i seng med børnene og sover om natten, mens Azad er vågen. Endelig bestræber hun sig på ikke at svare Azad igen og optræde provokerende. Løsningen er altså i praksis at leve adskilte liv, skønt de fortsat er gift med hinanden.

Nahla fortæller, at Azad øver mindre vold mod hende, når hun gennemfører denne strategi. Samtidig er strategien baseret på eksistensen af et konstant beredskab, det vil sige, at Nahla er opmærksom på Azads sovetider og ikke siger eller gør ting, der kan virke provokerende. Volden er altså hele tiden en mulighed, hvis Nahla ikke tager sine forholdsregler ved at indordne sig. Strategien indebærer desuden, at hun og børnene ikke besøger Azads familie i Irak. Det lovede hun sig selv, sidste gang hun var på besøg. I Irak slog Azad hende for øjnene af sin familie, og det blev accepteret, og de sladrede om hende og hendes børn. I Danmark er svigerfamiliens direkte indflydelse begrænset, men en lignende kønsorden gælder. For eksempel oplevede jeg, at det er Azads rolle som far at afrette børnene (og Nahla forventer det og opfordrer ham til det) og at beskytte døtrene mod kvarterets drenge i fraværet af store sønner. Denne rolle indebærer tilsyneladende også at afrette Nahla. I hvert fald svarer hun mig en dag, da jeg spørger, hvorfor han ikke slår andre, at „han har ret til at slå mig. Han vil måske opdrage mig til at blive en god kone. Jeg er modellervoks i hans hænder“. I samme forbindelse fortæller hun mig, at hun truer med at ringe efter politiet for at få ham til at stoppe. Han er bange for politiet, så truslen virker. Hvis forklaringen på, at han slår, er, at han har ret til det, må den logiske løsning være, at en autoritet gør ham klart, at det har han ikke.

Azad på sin side har andre løsningsmodeller. Han mener, at hvis Nahla lod være at provokere ham, ville han ikke have nogen anledning til vold. Når han bliver irriteret og føler uro, hjælper det også, hvis Nahla „lægger sig med ham“. Det gentager han et par gange, så han er sikker på, at både Nahla og jeg forstår budskabet, og han siger, at det ville give ham mere ro, hvis Nahla gjorde dette noget oftere. Begge disse løsninger lægger ansvaret for volden på Nahla, og det bliver hendes provokationer og begrænsede villighed til sex, der bliver problemet. Nahla mener desuden, at Azad har afholdt sig fra at være voldelig, siden hans

niece døde i Irak. Hun blev formentlig dræbt af sin mand, som hævder, der var tale om selvmord. Det tror Azad ikke på, for alt tyder på, at det var ægtemanden, der – måske ved et uheld – fik slået hende på en måde, så hun døde. Herefter slettede manden og muligvis også andre i familien sporene ved at sætte ild til hende. Nahla fortæller, at Azad er blevet bekymret for, at hans vold kan få fatale konsekvenser. Hermed påtager han sig et (delvist) ansvar for volden, muligvis som udslag af, at idealet om at beskytte kvinder blev aktualiseret, og at det blev meget tydeligt, at hans egne handlinger er umiddelbart svært forenelige med dette ideal.²⁰

Traumatisering som forklaringsmodel er altså én blandt flere forklaringsmodeller, der bliver taget i anvendelse. Antagelser om ansvar for volden og overvejelser om realistiske muligheder for løsninger er del af grundlaget for valg af forklaringsmodeller. Når Nahla forklarer volden med Azads traumatisering, placeres ansvaret for volden hverken hos hende eller hos Azad (hvilket muligvis ville blive opfattet som en provokation), men hos det styre, Azad har brugt sit liv på at kæmpe mod. Det gør det mere legitimt at tale om volden, men det er ikke sikkert, at den løsningsmodel, der ligger i logisk forlængelse af denne forklaringsmodel, er brugbar. Wahid, Osama og Nabil har alle gennemført behandling for deres traumer, men det har tilsyneladende ikke afholdt dem fra at udøve vold. Andre kvinder tvivler på brugbarheden af forklaringsmodellen, og til et debatmøde for irakiske kvinder kommenterede en kvinde den: „De siger, at manden er syg, men alle kvinder fejler også et eller andet. Det kan ikke være rigtigt!“

Konklusion

Tavshed og tale er udtryk for strategier både for de magtfulde og de magtesløse. Vold mod kvinder og børn, der finder sted i hjemmet, udtrykkes som regel ikke eksplicit, sådan som erfaringer med statens vold gør det. Det kan dog ske, hvis den vold, der finder sted i hjemmet, henvises til som afledt resultat af statens vold. Ofre for vold i familien kan få stemme ved at gøre volden til et resultat af statens vold. Det gør volden mulig at tale om, men det får samtidig konsekvenser for måden, man kan tale om vold på, og hvordan man kan tænke løsninger og veje ud af volden.

Hvad ville det betyde, hvis det blev mere legitimt at tale om den private og kønnede vold? For det første ville kvinder få stemme om den vold, de udsættes for, og deres egne beskrivelser og forklaringer på volden ville muligvis blive hørt i højere grad. Andre forklaringer på volden vil pege på andre løsninger og dermed alternative veje ud af volden. Tavsheden gavner udøverne, der kan fortsætte volden i ubemærkethed. Men analysen viser også, at tale om volden kan føre til

forskellige løsningsmodeller, afhængigt af kvindens forklaring på volden. Det er derfor ikke givet, at brud på tavsheden fører til brud med volden.

For det andet vil det måske i højere grad gøre det muligt for ofre for statens vold at tale om de mere intime og seksuelt ydmygende overgreb og ofres egne eventuelle moralsk angribelige handlinger. Nogle kvinders fortællinger tyder på, at den tavshed, der omgiver denne vold, martrer ofrene, når de indgår intime relationer. Kvinder beretter om, at de føler sig bondefanget, når det går op for dem, at deres ægte mand har hemmeligheder for dem, som de ikke vil dele. Skønt ofrene er sluppet bort og ud af volden, begrænser volden dem stadig i form af ubekvemme hemmeligheder, der bidrager til manglende tillid mellem ægtefæller.

Noter

1. At påpege tavsheden, der omgærdede vold mod kvinder, og nødvendigheden af at bryde tavsheden har længe været et feministisk projekt. På konferencen „The silencing of violence against women“, som fandt sted på Roskilde Universitet den 27. oktober 2011, stillede den britiske sociolog og voldsforsker Liz Kelly imidlertid spørgsmålet, om det stadig gælder. Er det i dag ikke muligt at tale om volden? Eller er det snarere en feministisk voldsforståelse, der gøres tavs? For nærmere beskrivelse af diskussionen, se Sørensen m.fl. (2012a:108).
2. Statens vold henviser til vold udført af repræsentanter for staten mod borgere med det formål, at offeret underkaster sig overmagten og fraviger dissens af frygt for yderligere represalier. Denne vold benævnes ofte „politisk vold“ eller „organiseret vold“. Denne artikel anvender ikke disse begreber, da den vold mod kvinder, som ikke er initieret af statsinstitutioner, men finder sted privat, og som artiklen beskriver, også er politisk og organiseret.
3. Tænk blot på antikrigsdemonstrationerne i forbindelse med allierede troppers invasion af Irak i 2003. På verdensplan, men især i Europa, var der mange og store antikrigsdemonstrationer op til invasionen af Irak den 20. marts 2003. Den 15. februar 2003 fandt en koordineret global protest sted, som omfattede demonstrationer i omkring 60 byer over hele jordkloden, og det samlede antal demonstranter er vurderet til mellem 6 og 10 millioner. Det blev betegnet som de største demonstrationer siden Vietnamkrigen (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2765215.stm>).
4. Interviews med kvinderne er foregået i forbindelse med forskningsprojekterne „En køn familie. En undersøgelse af forhandlinger om lidelse mellem køn og generationer inden for irakiske flygtningefamilier“, finansieret af OAK Foundation og Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, og „Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier. En kvalitativ undersøgelse med fokus på fremadrettede indsatser“, initieret af Dannerhuset og finansieret af TrykFonden. Det sidstnævnte forskningsprojekt er udført sammen med antropologerne Yvonne Mørck og Bo Wagner Sørensen.
5. Det var en del af aftalen med RCT, at klienter, som blev retraumatiserede gennem interview med mig, skulle tilbydes samtaler med behandlere på RCT.
6. Jeg blev også henvist til enkelte kvinder, som havde deltaget aktivt i modstanden mod Baath-styret, og nogle kvinder supplerede deres mænds fortællinger ved at fortælle om, hvordan de assisterede dem i modstandskampen. Nogle kvinder deltog på lige fod med mænd i den væbnede kamp. Det krævede dog, at de på mange måder levede som mænd, og deres kvindelighed blev nedtonet. Det gælder for nogle af de kommunistiske og kurdiske kvinder, der deltog i modstanden som peshmerga. Andre kvinder kunne assistere de væbnede styrker i kraft af at være kvinder. Som kvinder blev de i mindre grad mistænkt for at deltage i kampen, og det gjorde, at de kunne

gå mere frit omkring. Samtidig havde de mulighed for at smugle mad, medicin og våben under de vide skorter. For begge grupper kvinder gælder det, at deres indsats som kvinder i et vist omfang blev usynliggjort: enten ved at de blev kategoriseret som ukvindelige, eller ved at deres deltagelse i modstandskampen kunne foregå ubemærket, netop fordi de var kvinder.

7. Disse henvisninger byggede på tillid, for samtidig med at der var et ønske om at udbrede kendskabet til Baath-styrets vold, frygtede irakere i eksil (med god grund) styrets spioner.
8. Mens feltarbejdet fandt sted, var der på landsplan 12 specialiserede centre for rehabilitering af traumatiserede flygtninge i Danmark.
9. Alle navne på informanter er pseudonymer på nær Azad, hvis rigtige navn fremgår efter eget ønske.
10. Dette paradoks er afspejlet i to medicinske ph.d.-projekter, der undersøgte effekten af specialiseret behandling af torturofre (Olsen 2006; Carlson 2006). Begge undersøgelser konkluderer, at effekten af behandling af klienterne er begrænset, men klienternes tilfredshed med behandlingsforløbet er stor.
11. Nerina Weiss har lignende beskrivelser af statens overgreb og kurdisk modstand i det østlige Tyrkiet. Her fortæller mandlige ofre for statens vold med stolthed om den tortur, de blev udsat for, og den udholdenhed, de mødte den med (Weiss 2011:112-3).
12. Her er tale om socialt og ikke biologisk køn. Eksempelvis lever og klæder kvindelige partisaner sig som mænd.
13. Transnationale ægteskaber giver gode betingelser for strategisk tilbageholdelse eller justering af information (Danneskiold-Samsøe m.fl.: under udgivelse).
14. Om mandens to ansigter, se Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen (2011) og Danneskiold-Samsøe, Mørck og Sørensen (under udgivelse).
15. På hvilken måde eksmanden forsøgte at brænde hende, melder historien ikke noget om.
16. Her er fare for etnografisk forførelse (Robben 1995). Mine forskningsassistenter (med arabisk baggrund) stillede sig til tider tvivlende over for nogle mænds fremstillinger af sig selv og påpegede over for mig, at informanterne formentlig ikke fortalte hele sandheden, og at de pyntede på historien. Nogle mænd forstod at tegne et positivt billede af sig selv og dreje interessen bort fra koner og ekskoner. Det kan være svært at forestille sig, at de udøver vold, når de fremstår som fredselkende og hensynsfulde.
17. Min forskningsassistent oversatte mellem arabisk og dansk, for Rabab havde ikke modtaget danskundervisning og kunne meget lidt dansk, til trods for at hun på det tidspunkt havde boet 16 år i Danmark.
18. Der kan nævnes mange eksempler. Her nævnes blot tre, som har det til fælles, at der ikke er tale om en dokumenteret sammenhæng mellem det at være offer og blive udøver af vold. 1) Speciallæge og seniorforsker Karin Helweg-Larsen holdt oplægget „Etniske forskelle i risiko for voldsudsættelse i og uden for familien“ ved seminar på Statens Institut for Folkesundhed den 7. maj 2012. Hun påpegede i sit oplæg, at der var følgende mulige årsager til, at der ifølge hendes statistiske undersøgelser er en relativt høj forekomst af vold i etniske minoritetsfamilier sammenlignet med etnisk danske familier: at mænd har været interneret i fangelejre, opholdt sig i flygtningelejre i hjemlandet eller i asylcentre i Danmark. At mænd oplever diskrimination i det danske samfund. Og at mænd er motiveret af ære. De fleste af disse mulige årsager handler således om, at voldsudøverne selv på den ene eller anden måde er ofre, og det forklarer volden. 2) Dialog mod Vold antager, at de børn, der udsættes for vold, vil være disponerede for selv at udøve vold, når de vokser op og bliver voksne, se fx Hensen & Petersen (2004). 3) Jeg henvendte mig til RCT's dokumentationscenter for at spørge om litteratur om sammenhæng mellem traumatisering fra vold og vold i hjemmet. Jeg fandt ingen studier, der dokumenterer

forhøjet forekomst af vold i familien blandt torturofre. Det var dog bibliotekarens vurdering, at „man må formode, at der er en høj forekomst af vold i hjemmet blandt torturofre med de traumer, de lider under“.

19. Denne formodede sammenhæng forklares ofte med, at afmagt og ikke magt giver anledning til volden. Voldsofferet bliver selv voldsudøver i forsøget på at håndtere sin afmagt. Se fx Bo Wagner Sørensen (1994) for en kritisk diskussion af vold som udtryk for afmagt.
20. Azad fortæller i denne forbindelse forarget om det høje antal såkaldte æresdrab på kvinder, der har fundet sted i Kurdistan gennem de senere år. Omfanget af disse drab har fået den kurdisk-iranske kønsforsker Shahrzad Mojab til at betegne dem „gendercide“ (Mojab 2003).

Søgeord: tavshed, italesættelse, torturofre, vold mod kvinder, Irak, køn

Litteratur

- Abraham, Margaret
2000 Speaking the Unspeakable. Marital Violence among South Asian Immigrants in the United States. New Brunswick, New Jersey & New York: Rutgers University Press.
- Agger, Inger
1989 Sexual Torture of Political Prisoners: An Overview. *Journal of Traumatic Stress* 2(3):305-18.
1992 Det blå værelse. Kvindeligt vidnesbyrd fra exilet. København: Hans Reitzels Forlag.
- Al-Ali, Nadje
2007 Iraqi Women. Untold Stories from 1948 to the Present. London & New York: Zed Books.
- Burnett, Angela & Michael Peel
2001 Asylum Seekers and Refugees in Britain: Health Needs of Asylum Seekers and Refugees. *British Journal* 322(7285):544-7.
- Card, Claudia
2002 Terrorism in the Home. In: C. Card: *The Atrocity Paradigm. A Theory of Evil*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Carlson, Jessica
2006 Mental Health and Health-related Quality of Life in Tortured Refugees. Ph.d.-afhandling ved Rehabiliteringscenter for Torturofre, København.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie
2006 The Moral Economy of Suffering. Social Exchange among Iraqi Refugees in the Danish Welfare State. Ph.d.-rækken 34. København: Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
2007 Ydelser for lidelser? Om integration og social udveksling mellem irakiske flygtninge og danske velfærdsinstitutioner. I: K.F. Olwig & K. Pærregaard (red.): *Integration. Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusulanum Forlag.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie, Yvonne Mørck & Bo Wagner Sørensen
2011 „Familien betyder alt“. Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier. Frederiksberg: Frydenlund.

- under udgiv. Ægteskabsmigration, risiko og voldelige realiteter. I: A. Liversage & M. Rytter (red.): Ægteskab, migration og familiedannelse. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Desjarlais, Robert & Arthur Kleinman
1995 Violence, Culture, and the Politics of Trauma. In: A. Kleinman (ed.): Writing at the Margin: Discourse between Anthropology and Medicine. Berkeley: University of California Press.
- Elsass, Peter
1995 Torturoverleveren. Psykoterapeutisk behandling af den traumatiserede flygtning. København: Gyldendal.
- Hensen, Per I. & Helle Øbo Petersen
2004 Dialog mod vold. Århus: Systime Academics.
- Herman, Judith Lewis
1992 I voldens kølvand. Psykiske traumer og deres heling. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jöhncke, Steffen, Mette Nordahl Svendsen & Susan Whyte
2004 Løsningsmodeller: Sociale teknologier som antropologisk arbejdsfelt. I: K. Hastrup (red.): Viden om verden. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kelly, Liz, Sheila Burton & Linda Reagan
1996 Beyond Victim or Survivor: Sexual Violence Identity and Feminist Theory and Practice. In: L. Adkins & V. Merchant (eds.): Sexualizing the Social. Power and the Organization of Sexuality. London: Macmillan Press.
- Lundgren, Eva
1993 Det får da være grænser for kønn. Voldelig empiri og feministisk teori. Oslo: Universitetsforlaget.
- Marcus, Isabel
1994 Reframing "Domestic Violence": Terrorism in the Home. In: M.F. Fineman & R. Mykitiuk (eds.): The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse. New York & London: Routledge.
- Mojab, Shahrazad
2003 Kurdish Women in the Zone of Genocide and Gendercide. *Al-Raida* 21(103):20-25.
- McKie, Linda
2005 Families, Violence and Social Change. Maidenhead: Open University Press.
- Nielsen, Farwha
2009 Ærbarhedens kodeks. Skilsmisser blandt etniske minoritetskvinder. *Social Kritik* 21(119):54-61.
- Olsen, Dorthe Reff
2006 Prevalent Pain in Refugees Previously Exposed to Torture. Ph.d.-afhandling ved Rehabiliteringscenter for Torturofre, København.
- Riches, David
1986 The Anthropology of Violence. Oxford: Blackwell.

- Robben, Antonius
1995 The Politics of Truth and Emotion among Victims and Perpetrators of Violence. In: C. Nordstrom & A. Robben (eds.): *Fieldwork under Fire. Contemporary Studies of Violence and Survival*. Berkeley: University of California Press.
- Segal, Lotte Buch
2012 Tanker om tale, tab og det usagte. Samtaler om at miste mellem slægtninge til palæstinensiske martyrer og fanger i israelske fængsler. *Tidsskriftet Antropologi* 66:35-55.
- Sørensen, Bo Wagner
1994 *Magt eller afmagt? Køn, følelser og vold i Grønland*. København: Akademisk Forlag.
- Sørensen, Bo Wagner, Yvonne Mørck & Sofie Danneskiold-Samsøe
2012a Tavshed og vold mod kvinder. Erfaringer fra et projekt om vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier. *Tidsskriftet Antropologi* 65:103-27.
2012b *A Conspiracy of Silence: Violence against Ethnic Minority Women in Denmark*. In: B. Wijma (ed.): *Violences and Silences: Shaming, Blaming – and Intervening*. Linköping: Linköping Universitet.
- Van der Veer, Guus
1995 *Rådgivning og terapi med flygtninge*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Weiss, Nerina
2011 *Tense Relations: Dealing with Narratives of Violence in Eastern Turkey*. In: M. Six-Hohenbalken & N. Weiss (eds.): *Violence Expressed. An Anthropological Approach*. Farnham & Burlington: Ashgate.
- Young, Allan
1997 *The Harmony of Illusions. Inventing Post-traumatic Stress Disorder*. Princeton: Princeton University Press.